

In memoriam prof. Miloslava Pojsla (8. května 1945 – 16. února 2016)

Každé poslední rozloučení je nanejvýš smutné. Má tento ráz i pro toho, kdo věří v život věčný a kdo tedy věří, že jakmile sám překročí práh věčnosti, shledá se se svou láskou, s přítelem či s přítelkyní. A konečně: ví snad věřící cokoli, co by nevěděl i nevěřící, ví věřící vůbec něco o tom, co ho za oním prahem věčnosti čeká? Může se utěšit leda Pascalo-vou sázkou: je-li Bůh, pak věřící vyhraje a nevěřící prohraje; není-li Bůh, pak věřící nevyhraje a nevěřící neprohraje. Očekávání věřícího jsou tedy v každém z obou případů lepší než vyhlídky nevěřícího.

Profesor Miloslav Pojsl byl věřící, stejně jako ten, kdo se s ním na těchto stránkách nyní loučí. Ale to loučení je o to truchlivější, že se v určitém smyslu přičí přírodnímu řádu. Je zajisté smutné, pochovává-li syn otce, dcera matku, ale nevybočuje to z přirozeného běhu věcí. Oč krutější však je situace, když si rodiče a děti místo vymění, dívá-li se otec do hrobu syna či dcery, matka ... atd. A když se po téměř čtyřicet devět let trvajícím přátelství, které, ať se dělo cokoli, nikdy nenarušil stín nevůle či závesti, loučí s mladším přítelem přítel starší, je to jako by do hrobu dítko hleděl rodič...

Srovnám tedy data narození: Miloslav 8. května 1945, František Xaver 18. října 1937. Sedm a půl roku je obrovský rozdíl, jde-li o malé děti, u mladých mužů, z nichž jednomu bylo dvaadvacet let a druhému třicet je dosud citelný, u starců se zdá být zanedbatelný. Ale stařec je, jak známo, potomkem dítěte, a tak hledí-li téměř devětasedmdesátiletý přítel do hrobu jednasedmdesátiletého přítele, narušuje to napořád řád přírody.

Je-li toto řečeno, přejdu k tomu, co může starší sdělit o mladším. V tomto směru mi ovšem nečiní ani nejmenší potíž dodržet vůči památce profesora Pojsla pravidlo „de mortuis nisi bene“, „o mrtvých jen dobře“. Rozpaky může vzbudit leda, co vybrat z oné velké kupy dobrého, kterou po sobě přítel Miloslav zanechal? Co vybrat, aby se jeho památka zaskvěla co nejzřetelněji a nejjasněji? Mají to být jeho badatelské zájmy a jejich výsledky v podobě statí nebo knih? Kvantita i kvalita Pojslových textů, jež vyšly tiskem, je určitě oslňující, obdivuhodná je i skutečnost, že jich dokázal sepsat takové množství v ne právě snadných podmínkách. Před rokem 1989 mu svazovaly ruce ideologie a zaměstnání. Ideologie nepřátelská vůči křesťanství badatelům ukládala, aby buď o Ježíšově

víře mlčeli anebo ji napadali či zlehčovali, až zesměšňovali. Když Miloslav Pojsl nic takového nedělal, život si tím neulehčil. Zaměstnání na druhé straně pohlcovalo nejlepší hodiny jeho pracovního dne a ponechávalo mu pro bádání pouze chvíle určené k odpočinku či rekreaci. Když pak padla berlínská zeď a s ní břemeno komunistické ideologie, vyvstaly problémy jiného druhu. Působilo rozhodně nepoměrně větší radost potýkat se s nimi než předtím zápasit s nátlakem marxismu-leninismu, ale nároky na čas, který bylo třeba věnovat administrativním záležitostem, neodkrajovaly z možností bádání a psaní o nic menší „krajíc“ než kdysi zaměstnání v době normalizace.

Jestliže se Miloslav stal vysokoškolským pedagogem až ve čtyřicátém pátém roce svého života, nebyl příčinou tohoto pozdního nástupu jeho působení na univerzitě nedostatek odborných schopností či vůle uplatnit je tak, jak to činil od roku 1990. Důvod byl jiný. On patřil k lidem, kteří nebyli ochotni ke kompromisům s ideologií vládnoucí v totalitním režimu či k přetvářce, a těm tento režim nebyl ochoten dávat možnost, aby se stali učiteli na školách všeho druhu, a nejméně už na školách vysokých. A pokud se vědci, kteří nepředstírali souhlas s marxistickým světovým názorem, na některou univerzitu v Československé socialistické republice jako pedagogové přece jen dostali anebo se na ni za takových či onakých okolností udrželi, šlo o výjimky potvrzující pravidlo.

Aťsi jsou však výsledky vědecké práce profesora Miloslava Pojsla sebepozoruhodnější, jejich lesk přesto poněkud vybledne, když naproti nim postavíme to, co vyzařovalo a smrti navzdory vyzařuje z osobnosti člověka a křesťana. Lze samozřejmě právem předpokládat, že při Božím soudu se nebudou Miloslava ptát na to, co udělal, ale na to, čím byl. O tom soudu ovšem my na této straně prahu věčnosti nic nevíme, ale i když se omezíme na památku našeho zesnulého, bude i v pozemských podmínkách platit, že významnější je a zůstane to, čím byl, než to, co udělal.

Proto budu především vzpomínat na člověka. Ale to vůbec nevylučuje, abych mluvil o Miloslavovi vědci. Vždyť jsme pracovali, spolupracovali a publikovali v téže oblasti bádání a naše snahy se, jak dále ukáží, šťastně doplňovaly. Konečně už naše první setkání před téměř půlstoletím v roce 1967 proběhlo ve znamení odborného bádání a předtím, než jsme se stali přáteli, jsme si s radostí a horlivostí vyměňovali názory na odborné otázky. Rok 1967 byl dobou, kdy ostří ateistické propagandy bylo opotřebované a bdělost strážců komunistické ideologie podřimo-

vala. Ale i za těchto podmínek bylo pro věřícího riskantní vyjít z úkrytu, do něhož ho zahnal vševládoucí strach. A tak já před Miloslavem a on přede mnou jsme jen pomalu odhalovali své pravé smýšlení, poklad své víry: začali jsme chválou bádání o křesťanských realitách a skončili vyznáním víry, která nás od té chvíle bez ustání spojovala.

Na tomto místě musím vysvětlit, že v tom roce 1967 jsme Miloslav a já sice pracovali v těžké místnosti na rektorátě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Arna Nováka 1, ale působili přitom v různých institucích a měli za úkol bádání o různých tématech. Já jsem byl odborný pracovník Kabinetu pro dějiny UJEP, on byl student oboru archivnictví a jako takový byl pomocnou vědeckou silou v archivu brněnské univerzity. Archiválie, které Miloslav pořádal a klasifikoval, byly potenciálními prameny k dějinám této univerzity. A ony dějiny měly být vydány k padesátému výročí jejího založení. Ta vysoká škola byla založena jakožto druhá česká univerzita zákonem, jež přijalo Národní shromáždění 28. ledna 1919, a nesla jméno Masarykova. Přejmenována na Purkyňovu byla pak v roce 1960, nicméně vedení této vysoké školy chtělo v roce 1969 oslavit padesáté výročí jejího vzniku a s předstihem tedy zřídilo univerzitní archiv i Kabinet pro dějiny univerzity. Vedoucím kabinetu byl docent (později profesor) František Jordán, archiv vedla dr. Irena Hrabětová.

Omlouvám se čtenáři za toto odbočení od Miloslavovy biografie, ale bez právě uvedených faktů by stěží pochopil, proč a jak jsme se on a já poprvé setkali. Zde dodám, že víra, která nás tehdy spojila, neutkala toto spojení pouze v našich hlavách, nedarovala nám pouze radost z tožných názorů, ale dotkla se také a zejména našich srdcí. A přátelství, které takto povstalo, bylo nejen vzácnější než shoda myšlenek, bylo také trvanlivější. Když se později často ukazovalo, že Miloslav a já máme na mnohé věci názor rozdílný, přátelství tím újmu nikdy neutrpělo. Snad jen upřesním, že ty rozdíly se týkaly vždy spíš nuancí, nikoli podstaty.

Rok 1968 přinesl Miloslavovi ukončení studia a celému našemu národu nejprve velkou naději a pak nápor obludné lži tak zvané „bratrské pomoci“. Před Miloslavem však otevřel tento rok možnost, aby nastoupil na jinou vysokou školu a započal další studium. Jedním z úspěchů, které přineslo „Pražské jaro“ 1968 a které příjezd tanků přivážejících bratrskou pomoc nedokázal zlikvidovat okamžitě, ale jen postupně, bylo velké uvolnění prostoru pro náboženské aktivity. V jejich rámci se podařilo prosadit obnovení teologické fakulty a kněžského semináře

v Olomouci, jež byly předtím v roce 1950 zrušeny. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí o tomto obnovení padlo až po 21. srpnu 1968, dávalo české katolické církvi méně, než doufala, že od státu obdrží. Olomoucká teologická fakulta nedostala statut, který mívala do roku 1950, stala se pouze odbočkou Cyrilometodějské teologické fakulty v Praze-Litoměřicích. Ale i tak se do prvního ročníku této fakulty daly zapsat desítky uchazečů o studium a mezi nimi též Miloslav Pojsl.

Nevídali jsme se pak spolu tak často jako v době, kdy jsme oba pracovali na rektorátě Univerzity J. E. Purkyně v nevelké pracovně univerzitního archivu, do jejichž dveří se vcházelo šikmo vlevo od vrátnice. Ale o to více jsme si měli co říci, když Miloš (jak Miloslava přátelé většinou oslovovali) občas zajel z Olomouce do Brna a navštívil mě a mou ženu u nás doma: nebylo to daleko od míst, kde jsme předtím pracovali, jen přes ulici, rektorát měl adresu: Arna Nováka 1, náš byt: Arna Nováka 4. Téměř půl století, jež se převalilo přes naše hlavy, s sebou odneslo do hlubin zapomnění téměř vše, o čem jsme tehdy s Milošem debatovali, nemohu tedy říci, při kolikáté jeho návštěvě u nás se nám svěřil s tím, co se mi vrylo tak hluboko do paměti, že si dodnes dobře pamatuji výraz rozhořčení na Milošově tváři, když nám (to je mé ženě a mně) o té věci vyprávěl. Šlo o to, co jemu a ostatním seminaristům v Olomouci uložil jako téma rozjímání spirituál semináře. Měli rozjímat o tom, jak je žena špatná. Miloslavovo rozhořčení se okamžitě přeneslo na manžele Hala-sovy. Má paní vzpomíná, že se jí tehdy okamžitě v mysli vybavilo: špatná tedy byla i má matka. Logicky by to mělo napadnout každého, kdo měl rozjímat o špatnosti ženy, nechce se domýšlet, kam by tento úkol rozjímat vedl, kdyby byl uložen Pánu Ježíšovi.

Na druhé straně není nesnadné uhodnout, co otec spirituál uložením tématu k rozjímání sledoval. Zajisté chtěl utvrdit ve svých svěřencích seminaristech rozhodnutí, že přijmou později závazek celibátu. Proti tomuto cíli lze stěží něco namítat. Ale vybavuje se mi zde okamžitě zásada, které nás (mne a mou ženu i jiné své svěřence) učil náš duchovní otec, biskup skryté církve Stanislav Krátký. Zněla takto: nestačí dělat dobré věci, je třeba dělat dobré věci dobře. A v tom byl nepochybně kámen úrazu. Chybnost zadání tématu, jehož rozvádění nutně vedlo k absurdním závěrům (má matka byla špatná, špatná byla i Panna Maria atd.), nemohl vyvážit, neřku-li zachránit, dobrý úmysl cíle. Spirituál, který ono téma k rozjímání tehdy Milošovi a jeho druhům zadal, je dnes na cestě k počtě oltáře. Probíhá totiž beatifikační proces otce Antonína Šuránka. Lapsus

inteligence, kterým se tento nepochybně svatý muž tehdy provinil, zajisté nemůže být na překážku jeho beatifikaci. Bezchybnost intelektuálního uvažování není podmínkou, která by se vyžadovala pro potvrzení existence hrdinských ctností. A o těch nemůže být v případě otce Šuránka nejmenších pochyb.

A jestliže Miloš Pojsl za nějakou dobu po zmíněném zklamání ze semináře odešel, pak se jednak rozešel s jeho představenými v dobrém a dobrý vztah si zachoval i k svému tehdejšímu spolužáku, dnešnímu olomouckému arcibiskupovi Mons. Janu Graubnerovi, který ostatně za Miloslavovu duši sloužil ve středu 24. února 2016 v chrámě svatého Mořice v Olomouci rekviem. A na druhé straně přibližně v touž dobu, kdy Miloš zanechal studia, rezignoval na svou funkci v olomouckém semináři též otec Antonín, a to pro své spory s některými vyučujícími a studenty; ovšem v těchto sporech nešlo o to, v čem se s otcem Šuránkem názorově neshodoval Miloš; šlo o to, že po šarvátkách s některými vyučujícími a studenty, kteří vstoupili do kolaborantského sdružení *Pacem in terris*, podal A. Šuránek se stížností i žádost o uvolnění z funkce spirituála. Pádu totality se otec Antonín nedožil (zemřel roku 1982), ale záhy po tomto pádu byl otevřen jeho beatifikační proces.

Nebudu zde uvádět podrobnosti o několika zaměstnáních, jimiž Miloš prošel během dvacetiletí normalizace. Řeknu jen, že kombinace Pojslových odborných znalostí v oboru historie a teologie i veškeré odborné činnosti, kterou – často za nelehkých podmínek – vyvíjel v letech 1971–1990 v řadě zaměstnání, jimiž tehdy prošel, ho jako by přímo předurčovala k tomu, aby se podílel na v pořadí již druhé obnově olomoucké teologické fakulty.

Milošovy návštěvy v Brně v období normalizace nebyly příliš časté, ale vždy přinesly do našeho domu radost. I tehdy, když mluvil o svých potížích. Na rozdíl od něho jsem setrval na vysoké škole v zaměstnání, ve kterém jsem působil už v onom sedmašedesátém roce, když se se mnou Miloslav seznámil a spřátelil. Vedení Univerzity J. E. Purkyně mi ponechalo mou funkci v Kabinetu, byl jsem ovšem ocejchován jako „neperspektivní“, což mimo jiné znamenalo, že jsem nesměl učit. A právě na poli pedagogické činnosti mě Miloš po pádu totalitního režimu předběhl. I já jsem sice využil situace a začal přednášet na brněnské filozofické fakultě, ale šlo jen o výběrovou přenášku: dvě hodiny týdně jsem podával studentům výklad o „křesťanství a jeho vztahu k českým dějinám a české kultuře“. Zajisté jsem tehdy nemohl tušit, že téma před-

nášky jakoby v kostce obsahovalo veškerou mou pozdější činnost na Cyrilometodějské teologické fakultě Palackého univerzity. A vůbec už jsem netušil, že budu někdy na olomoucké univerzitě působit (i když mi jako historikovi nebyla tato vysoká škola cizí a dlouho předtím, než jsem na ní začal učit, jsem vydal studii, v níž historie olomoucké univerzity zaujímala významné místo). Zatím jsem se jen s potěšením dozvídal o prvních Milošových krocích na Palackého univerzitě. Nastoupil na tuto školu jako odborný asistent bezprostředně potom, co po dlouholecném přerušení opět zahájila svou činnost, a záhy poté – v roce 1991 – se habilitoval v oboru historie na filozofické fakultě Palackého univerzity. Nadále pak působil na Cyrilometodějské teologické fakultě jako docent až do chvíle, kdy byl v roce 1999 jmenován profesorem této fakulty. Tak se po její obnově stal jedním z jejích prvních profesorů vůbec. V letech 1991 až 1994 byl jejím prodekanem, od roku 1991 až do smrti byl členem její vědecké rady, abych jmenoval aspoň nejdůležitější z řady funkcí, jež na této škole zastával.

Na rozdíl od Miloše jsem v zimním semestru školního roku 1990–91 nepokračoval v pedagogické činnosti, protože jsem byl jmenován velvyslancem České a slovenské federativní republiky při Svatém stolci a 21. prosince 1990 jsem odevzdáním pověřovacích listin papeži Janu Pavlovi II. svou diplomatickou misi zahájil. Mohlo se zdát, že se Milošovy a mé cesty nadobro rozešly, ve skutečnosti se však mé působení ve Vatikánu stalo příležitostí k plodným a radostným setkáváním dávných přátel. Miloslav totiž v rámci své pedagogické činnosti často a s oblibou pořádal pro své studenty exkurze, na nichž se měli seznamovat s významnými památkami církevní architektury a výtvarného umění vůbec. A kde jinde na světě než v Římě je takových památek více? A tak Miloš prakticky každoročně navštěvoval se studenty Řím a jeho přátelství s velvyslancem u Vatikánu samozřejmě skýtalo možnost podstatného rozšíření programu exkurze. Marně vzpomínám a hledám v dokumentech, kterého roku se Milošova exkurze do Říma uskutečnila poprvé. Zkusmo bych odhadl, že to bylo v roce 1993, v tom roce, kdy jsem se 1. ledna stal z velvyslance ČSFR velvyslancem ČR tedy České republiky. Ale ať tak či onak mohl jsem Milošovi a jeho studentům zařídit přístup do takových míst v „Městském státu Vatikánu“, kam by se beze mne stěží byli kdy dostali. A nejen to, Miloš mě několikrát pozval, abych jeho studentům v poutním domě Velehrad, kde vždy bydleli, přednášel o dějinách papežství. Já jsem ovšem netušil, že tím předjímám své pedagogické působení v Olo-

mouci, vůbec však není vyloučeno, že něco takového tušil a přímo si přál Miloslav. Pozdější události by tomu nasvědčovaly.

Má diplomatická aktivita se prodloužila více než dvakrát nad obvyklou míru (čtyři léta jedna mise) a pobyl jsem v Římě jako velvyslanec u Vatikánu téměř osm a půl roku, od prosince 1990 do dubna 1999. Nemínil jsem však pokračovat v diplomatické dráze, přál jsem si, abych mohl konečně začít přednášet na vysoké škole. Zdálo se mi však, že dveře na všechny univerzity, jež v České republice přicházely v úvahu, jsou pro mne uzavřeny. Brno, kde jsem bydlel, mělo filozofickou fakultu (nyní opět) Masarykovy univerzity, ale ta odmítla mou žádost o habilitaci v oboru dějin křesťanské kultury. A teologické fakulty byly, pokud jde o pedagogii, jak se zdálo, zcela satureovány. V Praze vyučoval církevní dějiny prof. Jaroslav Polc. A Olomouc? Říkal jsem si: „Přece je nemyslitelné, abych dělal konkurenci Milošovi!“ Ale když jsem tento argument (nevím, zda přesně těmito slovy, ale zcela přesně v daném smyslu) vyslovil před Milošem, on mě hned vyvedl (nebo usvědčil) z omylu. „My bychom se, Františku, naopak skvěle doplňovali. Máme katedru církevních dějin a křesťanského umění. Ty by ses postaral o dějiny a mě bys uvolnil ruce, abych se mohl plně věnovat tomu umění. Nemusel jsem dlouho přemýšlet, abych poznal, že Miloš má plnou pravdu. Už od mládí, v době, kdy jsem Miloše ještě neznal a dosud nenalezl víru v Boha, mě fascinovaly dějiny myšlenek, idejí, „Geistesgeschichte“. Dějinám idejí a dějinám vůbec se tedy budu věnovat o to raději, že tím drahému příteli Miloslavovi dám možnost svobodněji se zabývat tím, čemu tak dobře rozumí a co tak rád zkoumá.

A tak jsem po návratu z Říma tři měsíce skládal v Praze účty ze své diplomatické mise a pak po krátkých prázdninách nastoupil v září roku 1999 na dráhu učitele Cyrilometodějské fakulty Palackého univerzity v Olomouci. Jen v bodech (a jen pro srovnání s dráhou přítele Miloše) zde uvedu v datech etapy této kariéry. Začal jsem jako odborný asistent, v roce 2000 jsem se habilitoval, v roce 2006 získal profesuru a v prosinci roku 2010 jsem se stal emeritním profesorem. Až na poslední bod jsem si tak s přibližně desetiletým zpožděním zopakoval dráhu, kterou předtím absolvoval můj drahý Miloš. Opakoval bych se do omrzení, kdybych ještě rozváděl, že po celé první desetiletí třetího tisíciletí nic nevrhlo ani nejmenší stín na náš vztah, naše velké přátelství. Přesvědčím tímto konstatováním čtenáře o mimořádných lidských kvalitách zesnulého? Snad se dají přesvědčit, když si uvědomí, kolik žárlivosti, závisti, nactiutrhání

doprovází přechasto vztahy mezi vědci působícími v týchž institucích, v týchž oborech bádání atd. Uvědomuji si, že i tato argumentace má vedlejší účín: může se zdát, že chtěje ukázat ryzost Milošova lidství, chválím zároveň sám sebe. Co počít? Žádné lidské dílo není dokonalé.

Není takový ani výklad o Miloslavově lidství, ale aspoň částečně lze tuto vadu napravit, řeknu-li nyní několik slov o jeho životní družce. Obraz Miloše Pojsla, v němž by chyběla paní Dagmar Pojslová, by byl vskutku zcela kusý. Sám jsem se s paní magistrou Dagmar Pojslovou seznámil teprve po svém příchodu na olomouckou fakultu, ale o tom, že se Miloš oženil, založil šťastnou rodinu a má děti, jsme se od něho dozvídali už v dobách, kdy nás za normalizace občas navštěvoval v Brně. V dobách, kdy jsme se s Milošem setkávali v Římě, jsme neměli to štěstí potkat přitom jeho paní. Ona tam s ním jezdívala až později, když už má diplomatická mise skončila. A tak jsem onen krásný úsměv na tváři paní magistry, který mě pak patnáct let vítával v Olomouci, poprvé spatřil až koncem roku 1999. Z celé osobnosti paní Pojslové vyzařovala klidná vlídnost, ochota, vůle vyhovět jakémukoli přání. Nebylo nesnadné uhodnout, proč je Miloš v manželství tak šťastný. Postupně jsem se pak dozvídal ještě o dalších aspektech toho štěstí. Manželství Dagmary a Miloslava Pojslových bylo ekumenické a československé vyznání paní magistry bylo možná o důvod víc, proč to v domácnosti u Pojslů „klapalo“. Ale co víc: paní Dagmar nebyla pro Miloše oporou jen doma, ale také v práci, jako dlouholetá sekretářka katedry se starala o veškeré její administrativní záležitosti, a tak Milošovi zajišťovala, že když na ně nemusel myslet, měl více času pro svou badatelskou a vědeckou práci. Jeho paní ho pak věrně opatrovala v době jeho nemoci a byla u něho ve chvíli, kdy vydechl naposledy...

Na závěr bych však přece jen měl říci něco o výsledcích Miloslavovy vědecké a badatelské činnosti. Tedy aspoň jeho nejvýznamnější publikace: *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera* (1990), *Velehrad v památkách osmi století* (1997), *Dvanáct století naší architektury* (1998, podruhé, v upravené podobě, 2003), *Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420*, 1. sv. (2006), *Velkomoravské otazníky* (2014), *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci* (2015). Z tematického rázu těchto knih lze vyčíst převažující badatelské zaměření jejich autora. A dějinám umění, zejména křesťanského, byla věnována též převážná většina ostatních Pojslových prací, ať jsou to samostatné tituly, příspěvky do sborníků a kapitoly v knihách anebo stati v odbor-

ných periodicích. Nezanedbatelnou součástí autorovy publikační aktivity byly též jeho recenze, edice a především až udivující množství populárně vědných článků. O popularizaci vědy se profesor Pojsl staral ještě i jinak. V rámci univerzity třetího věku totiž přednášel desítkám vděčných posluchačů a posluchaček, kteří mu doslova viseli na rtech. Byl takřka určitě nejoblíbenějším učitelem v této oblasti. A nepřednášel jen v Olomouci, ale také ve Vyškově a v Uhreském Hradišti. V této jeho popularizační a řekněme „drobnější“ činnosti převládala uměnovědná tematika. Ale ať jde o větší či menší práce, mezi texty z Milošova pera nechyběla ani díla, jež se obírala církevní nebo politickou historií, velkými osobnostmi minulosti a dalšími náměty z oblasti českých či obecných dějin.

Jak vidíme, záběr badatelské a publikační činnosti profesora Miloslava Pojsla byl podivuhodně široký. V encyklopediích a bibliografických seznamech bude mít jeho jméno trvalé místo. Ale pomník trvalejší mu postavilo jeho skromné a ryzí lidství.

František X. Halas